

Sugu kolmes gümnaasiumi ajalooõpikus

Kadri Aavik

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus

9. detsember 2009

Projektist

- Projekt “Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamine Eesti haridussüsteemis”
- Rahastaja: Avatud Eesti Fondi Vabaühenduste Fond
- Kestvus: 2008 – 2010
- Tegevused: uurimus, ENUTi raamatukogu ja infokeskuse arendamine
- Jätuks ENUTi projektile “Lasteaed kaasaegseks: sootundlikkuse suurendamine Eesti lasteaedades” (2008)

Uurimusest

- Kolme 2008/2009 õppeaastal Eesti keskkoolidele mõeldud ajalooõpiku analüüs sooperspektiivist
- **Eesmärk:** analüüsida, kuidas on nende õpikute ajaloonarratiivides naised ja mehed kujutatud ning kui sageli ja millises kontekstis esinevad sugupooled õpikute tekstides ja illustratsioonidel (nii vanematel kui tänapäevastel)

Õpikud

- Eesti ajalugu Gümnaasiumile, Lauri Vahtre, Kirjastus Ilo, 2004, Tallinn (edaspidi Õpik 1) - autoriks mees, kujundaja/küljendaja ning illustratsioonide valijad naised
- Lähiajalugu I gümnaasiumile. Mart Laar, Lauri Vahtre. AS BIT, 2006 (edaspidi Õpik 2) – autoriteks mehed, toimetaja ja küljendaja naine
- Lähiajalugu. Õpik XII klassile. Andres Adamson, Jüri Ant, Marko Mihkelson, Sulev Valdmaa, Einar Värä. Tallinn, Argo, 2003 (edaspidi Õpik 3) – autoriteks mehed, kujundaja ja toimetaja naine

Teoreetiline taust: sugu ajalookirjutuses ja õpikutes (1)

- Ajalooliselt tähtsa ja mäletamisväärt informatsiooni defineerimine ja seotus sooga
- Ajalugu kui narratiiv, mitte objektiivne tõde – “faktid” läbi põimunud ajalookirjutajate hinnangute ja hoiakutega
- Feministlikud ajaloolased: peavoolu ajalookirjutus on ühekülgne ja meestekeskne
- Ajalooõpikute eesmärk: “universaalse” ajaloopildi edastamine?
- Tegelikkus: väikesearvulise elitaarsesse kõrgklassi kuuluvate valgete meeste tegevuste kajastus
- Joan Kelly: “Kas naistel oli renessanss?”

Teoreetiline taust: sugu ajalookirjutuses ja õpikutes (2)

- Naisajaloo juurest sooajalooni: elude ja kogemuste mitmekesisus, sotsiaalsete kategooriate (sugu, rass, klass, etniline kuuluvus jne.) läbipõimitus
- Naiste ja meeste vaheliste sotsiaalsete võimuhete analüüs ajaloos
- Feminiinsuse ja maskuliinsuse kultuuriliste konstruktsioonide uurimine erinevatel ajaloo perioodidel

Milleks on vaja sooliselt tasakaalustatud ajalooõpikuid? (1)

- Faktid ja kuupäevad ununevad kiiresti, kuid õpikute implitsiitne ja varjatud sõnum mitte – kujutus ajaloolisest ajast kui üksteisele järgnevate dünastiate ja võimuvõitluste jadast, institutsoonide võim üksikisiku üle, üldise üleolek üksikasjast jne.
- Ajalugu tuleks uurida selle mitmekesisuses, poole inimkonna ajaloo ignoreerimine ei täida seda eesmärki
- Naiste panuse tähtsustamine ja nende tegevusalade kajastamine
- Sooperspektiiv ajaloo uurimisel aitab õpilastel paremini aru saada, et sugu on sotsiaalselt konstrueeritud kategooria ning läbi aja muutuv: meheks ja naiseks olemine ning mehelikkus ja naiselikkus on erinevatel ajaperioodidel tähendanud erinevaid asju

Milleks on vaja sooliselt tasakaalustatud ajalooõpikuid? (2)

- Õpilastele (eriti noorematele) on kooliõpikud autoriteetsed teadmisteallikad, milles sisalduvaid andmeid ning nende struktuuri üldjuhul ei vaidlustata: ühekülgsetest ning naiste tegevust, kogemust ja panust välja jätvatest ajalooõpikutest jääb õpilastele ühekülgne ning kallutatud arusaam ajaloost ning ajaloo protsessidest.
- Seetõttu lasub õpikute autoritel oluline vastutus kajastada ajalugu võimalikult mitmekesiselt, mitte keskendudes vaid ühe inimgrupi (meeste) tegevuste ja elualade käsitlemisele ajaloos.
- Poistel ja tüdrukutel võimalus isiklikult suhestuda ajalooliste tegelastega

Eestis läbi viidud ajalooõpikute uuringud sooperspektiivist

- Kogumik “Soorollid õppekirjanduses”, Tartu Ülikool, 2002
- Liina Järviste: õpik “Vanaaeg”
- Ülle Säälük: 5. klassi ajalooõpik
- Mare Sadam: uusaja õpik 8. klassile
- Ingrid Leinus: lähiajalugu 9. klassile
- Riin Hiieväli: gümnaasiumi ajalooõpik
- Kas võrreldes enne aastat 2002 välja antud õpikutega on naiste tähtsusele ajaloos ja soospektile ajalooõpikutes hakatud rohkem tähelepanu pöörama?

Metoodika

- Kogumikus “Soorollid õppekirjanduses” kasutatud metoodika (Veronika Kalmus et al., 2002), kohandatud käesoleva uurimuse jaoks
- Uurimismeetodid: kvalitatiivne ja kvantitatiivne kontentanalüüs

Metoodika ja valim (1)

- **Kvantitatiivne kontentanalüüs:**

- Tekst: valimisse sattunud tekstiühikutes loendati kõigi tegelaste mainingud, kodeeriti tegelaste arv ja sugu, määrati tegelase olulisus, roll ja tegevusvaldkond

Valim: iga õpiku 3 peatükki – iga suurema teemabloki esimene peatükk, arvestati õpikute algusest (v.a. Õpik 1*)

- Illustratsioonid: tuvastati kõigil õpikutes leiduvatel illustratsioonidel mees- ja naistegelaste arvuline vahekord

Valim: Kõik õpikutes leiduvad illustratsioonid

Metoodika ja valim (2)

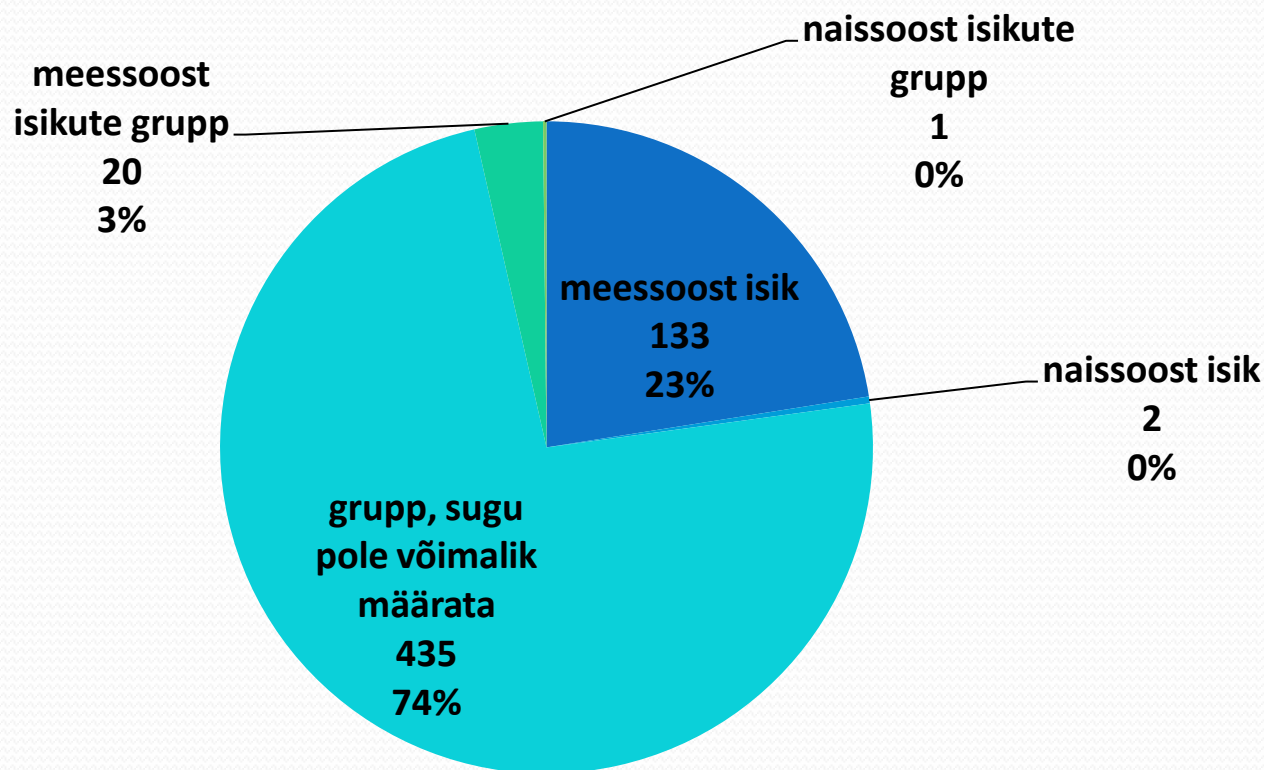
- **Kvalitatiivne kontentanalüüs:**

- Tekst ja illustratsioonid: näitetekstid ja illustratsioonid õpikust, mille puhul tuvastati sugude head või vildakat käsitlust. Näidete analüüs ja kommentaarid, abistavatest küsimustest lähtuvalt.

Valim: Kõik 3 õpikut täies mahus

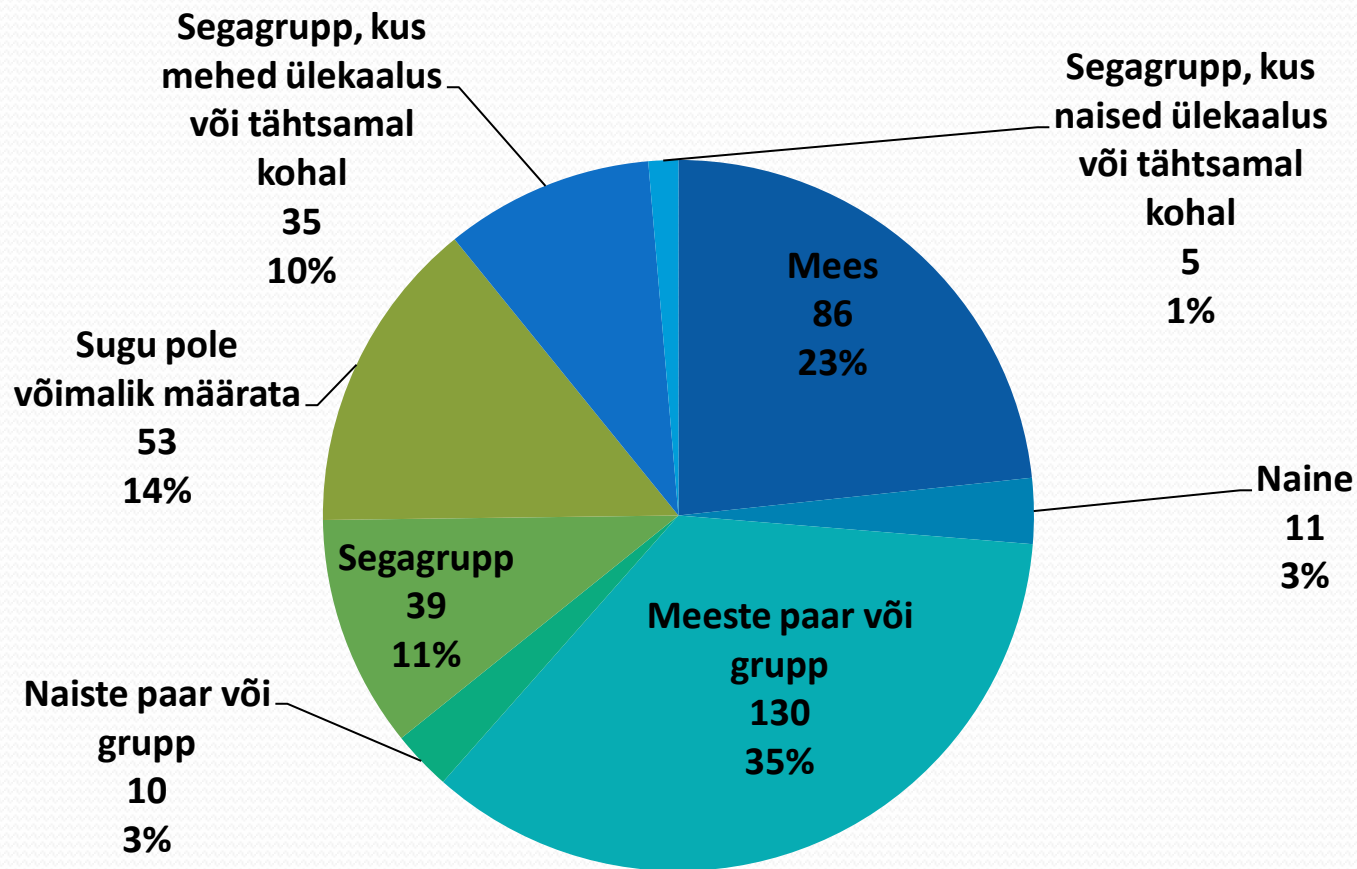
Tulemused: kvantitatiivne kontentanalüüs - tekst

- Kõigi õpikute valimites loendatud tegelasi: 613

Tegelaste sooline jaotus kõigi õpikute valimites

Tulemused: kvantitatiivne kontentanalüüs - illustratsioonid (1)

Nais- ja meestegelaste arvuline vahekord kõigi õpikute illustatsioonidel

Tulemused: kvantitatiivne kontentanalüüs - illustratsioonid (2)

- 11-st õpikute illustatsioonidel esinenud üksikutest naistegelastest 5 olid jumalused, müütilised või mittereaalsed tegelased: näiteks jumalusena kujutatud naine karikatuuridel või allegoorilistel illustatsioonidel, sümboliseerimas riiki või rahvast (Õpik 2, lk 5, lk 21)
- Kümnest naiste paarist või grupist oli kolmel juhul tegemist väljamõeldud tegelastega, kes polnud reaalsed ajaloolised isikud ega inimesed, näiteks joonistatud naiste kujutised ajastu moevoolude illustreerimiseks (Õpik 2, lk 32)

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - tekst (1)

- Naistegelased puuduvad suuresti lisaks poliitilis-militaarajaloo käsitlesele ka muudest rohkem igapäevaeluga seotud eluvaldkondadest – võib jääda mulje, nagu ei teeks nad midagi
- Mitmete teemade, tegelaste ja sündmuste valik ja kajastus õpikutes on subjektiivne ja sõltub autorite enda maitsest. Ka mehi on kujutatud stereotüüpsetes rollides:
  - Õpik 2, peatükk “Demokraatlikud riigid 2 maailmasõja vahel” (lk 80-85). Ameerika Ühendriikidest rääkiv alapeatükk: ligi poolteist lk pühendatud organiseeritud kuritegevuse (maffia ja Al Capone) ning poksija James Braddocki elu ja tiitlivõistluste kirjeldustele (koos illustratsioonidega)
- Teemadele, mis on selgelt meestekesksed, on võrreldes teiste tolle aja elu- ja tegevusvaldkondadega ebaproportsionaalset tähelepanu pööratud ning hoopis mainimata on jäetud sellel ajaperioodil toimunud olulised sotsiaalsed sündmused, mis mõjutasid meeste ja naiste (tavainimeste) elusid.

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - tekst (2)

- **Naisi on kujutatud eelkõige ajastute moesuundadega seonduvalt:**

- “Noorte naiste unistuseks oli jalga saada valged tennised, mida vajadusel hambapulbriga valgendati” (Õpik 1, lk 290)

- “...tüdrukud said miniseelikud” (1960ndate moe kirjeldus) (Õpik 1, lk 291)

- “1920ndail hülgasid naised korseti ja riietasid end vabalt langevasse, alla viidud vöökohaga särkkleiti...” (Õpik 1, lk 234)

- „Naiste rõivastusse tungis sõjaväeline joon – õlaka jakk, kitsas seelik, mille juurde võisid käia säärsaapad.“ (Õpik 1, lk 259)

- „Mood oli frivoolne, lubades naistel paljastada õlgu ja käsivarsi, ning kleidiserv kerkis põlvedeni, mis varem oleks olnud mõeldamatu. Moemaailmas tegi tähelennu nooruke prantslanna Coco Chanel.“ (Õpik 2, lk 111)

- „...Toimus täielik värvide plahvatus ning liivakellasiluetile iseloomulik talje ja puusa rõhutamine hakkas kaduma. Sellest hetkest alates ronis vöökoht ülespoole rinna alla, luues uue ampiirjoone, ning vastavalt sellele kerkis pisut ka kleidiserv...” (Õpik 2, lk 32)

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - tekst (3)

- Õpikus 3 viie lähiajaloost tuntud isiku lühiportreed, kellest üks naine (Margaret Thatcher, lk 167) – u. ühepikkused tekstid pildi ja elulooliste andmetega
- Margaret Thatcherit kui ainsat õpikus lähemalt portreteeritavat naist tutvustava teksti lõppu on autorid lisanud lause: „Nii pikalt räägime temast siinkohal seetõttu, et Margaret Thatcher on arvatavasti enim maailma saatust mõjutanud naine XX sajandil“.

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - tekst (4)

- „Naised olid aastateks lahutatud oma meestest ning pidid ise hakkama saama. Pere eest hoolitsemise kõrval tuli neil ära teha ka see töö, mida varem tegid mehed. Suur hulk naisi asus tööle tehastest ja kaevandustes, palka said nad aga tunduvalt vähem kui mehed omal ajal. Kõik see aitas lõppkokkuvõttes oluliselt kaasa naiste iseseisvumisele ning võrdsete õiguste saavutamisele meestega“.
(Peatükk “Eluolu suure sõja ajal”, lk 50, Õpik 2)
- “Naiste mobiliseerimine aitaks kaasa nende iseseisvumisele ning tõstis nende eneseteadvust ja ühiskondlikku tähtsust väljaspool perekonda”
(lk 51, Õpik 2)
- “Totaalsest sõjast ei jäänud eemale ka naised, kes pidid rindele saadetud meeste asemel asuma tööle nii tööstusettevõtetes kui põllumajanduses. Paljudes maades tõi sõda naistele erilisi kannatusi. Neile langesid osaks “etniline puhastus”, missilised vägistamised ning muu vägivald.... Nii aitas Teine maailmasõda ühelt poole kaasa naiste iseseisvumisele, teisalt põhjustas aga uusi traumeerivaid kogemusi”.
(Õpik 2, lk 246)

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - tekst (5)

- Väga sageli on õpiku autorid aga kasutanud väiksearvulise eliidi (kõrgete riigi- ja väejuhtide, sõjaväelaste ning poliitikute) arvamusi ja tegevusi kirjeldades (sünonüümmina?) üldistusi, mis annab mõista justkui oleks mingi väikese eliidi tegevuse või arvamuse taga palju suurem inimgrupp või koguni terve rahvas. Samuti kasutavad autorid tihti kaudset kõneviisi, millest jääb vahel arusaamatuks kes midagi tegi või arvas:
  - "Kiirelt arenev Saksamaa soovis juhtpositsiooni Euroopas ning sakslaste seas olid aegamööda maad võtmas veendumus, et selleks tuleb kõigepealt purustada Prantsusmaa" (Õpik 2, lk 36)
  - "Kuid oli juba hilja, sest venelaste suhtumine sakslastesse oli märkimisväärselt halvenenud" (Õpik 2, lk 36)
  - "Samas olid inglased suutnud välja arendada Saksa hävitajatega võrdse hävituslennuki" (Õpik 2, lk 126)

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - illustratsioonid (1)

- Naiste kujutamine jumaluste, müütiliste või ebareaalsete tegelastena

Soome kaitseb oma autonoomiat (E. Isto allegooriline maal, 1899)

Õpik 2, lk 21

Õpik 1, lk 95

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - illustratsioonid (2)

- Naiste kujutamine moe ja välimusega seonduvalt, passiivsetes tegevustes, meestegelastele kaasa elamas

Mood 1908. a

Mood 1914. a

Õpik 2, lk 32

Üks Saksa kaudisõjaväe meestest matritsi sõja esimestel päevadel võimustanud rahvahulga saate Berliini raudteestaamise protse.

Õpik 3, lk 28

Õpik 3, lk 27

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - illustratsioonid (3)

- Meeste ülekaal ka tänapäevasemal pildimaterjalil

Õpik 1, lk 236

*Taas sini-must-valgega
Otepää poole (1994)*

Õpik 1, lk 177

Euroreferendum

Õpik 1, lk 325

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - illustratsioonid (4)

- Meeste tegevusalade ja meestegelaste eelistamine isegi kui ei ole tegemist tuntud ajalooliste isikute ning poliitilis-militaarajaloo sfääri jäävate tegelastega

Eesti Laskurkorpuse mehi

Õpik 1, lk 252

*Välisere
psaunakoor*

Õpik 1, lk 159

James S. Bradlock ja Max Bier

Õpik 2, lk 82

Tulemused: kvalitatiivne kontentanalüüs - illustratsioonid (5)

- Naisliikumise ja selle eesmärkide kohati eksitav ja puudulik kajastus

Õpik 2, lk 27

Õpik 3, lk 20

Kuidas muuta ajalooõpikuid ja ajalooõpet koolis sooliselt tasakaalustatumaks - soovitusi (1)

- Lisada ajalooõpikutesse enam arutelusid selle üle, kas naised ja mehed kogesid teatud ajalooliselt oluliseks peetavad sündmusi ning murdepunkte ühtemoodi ning kas neile avanesid nendel ajaperioodidel ühesugused õigused ja võimalused? (näiteks Joan Kelly küsimus „Kas naistel oli renessanss?“)
- Pöörata rohkem tähelepanu naisliikumistele ning nende võitlusele naiste positsiooni parandamiseks ühiskonnas ning saavutatud olulistele edusammudele
- Pöörata tähelepanu õpikutes sisalduvale pildimaterjalile – tihti on märgata, et lisaks ajalooliste piltide valikule õpikutes, on ka õpikutesse valitud tänapäevastel illustratsioonidel ning fotodel kujutatud valdavas enamuses mehi; naised esineb vähe ning nad on marginaalsetes rollides

Kuidas muuta ajalooõpikuid ja ajalooõpet koolis sooliselt tasakaalustatumaks - soovitusi (2)

- Ajalugu ei ole vaid „avalikul areenil toimunud poliitilise ja majandusliku progressi“ lugu
- Teised ajaloovaldkonnad, nt. perekonnaajalugu, isikuajalugu ja sotsiaalajalugu, mis võimaldavad lisaks üldisele ajaloosündmuste tasandile liikuda üksikasjalikuma ning inimeste igapäevaelu tasandi suunas (inimeste lugu) ning seega rohkem käsitleda naiste kogemust ajaloos ning vaadelda ajalugu selle mitmekesisuses (filosoof Nel Noddings: “Miks on ajaloo õpetamisel olulisel kohal valdavalt militaarajalooga seotud tegelased ning sõdade alustajad ja pidajad (väga suures enamus mehed), kuid samas ei ole käsitletud rahu eest seisjaid”)
- Ajalooõpetus läbi isikuajaloo – üksiku ja üldise vahekord
- Ajalooõpikute koostajad: töötada rohkem allikmaterjalidega ning arhviides, selleks et tuua esile ja õpikutes kajastada rohkem naisi ning nende tegevust
- Naiste “lisamine” olemasolevasse ajaonarratiivi problemaatiline – tuleks ümber hinnata kogu traditsiooniline ajalookäsitlus

www.enut.ee – teema “Sugu ja haridus”

kadri.aavik@enut.ee